

AZ AGRESSZIÓ NYELVE
BALÁZS GÉZA – DEDE ÉVA: AGRESSZIÓ ÉS NYELVHASZNÁLAT
(IKU-MONOGRÁFIÁK 7.)
IKU, Budapest, 2021. 196 lap

Az etológusok szerint a társas viselkedés az élővilágban, így az embernél is mélyen a biológiai gyökerekhez tartozik. Az állatvilágban a táplálékhoz vagy partnerhez jutás, de akár a túlélés is múlhat azon, hogy egy csoportban egy egyed milyen helyet tud kivívni magának. S e küzdelem egyik lehetséges eszköze – tetszik vagy sem – sajnos az agresszió. Néhány évvel ezelőtt a Santa Fe Egyetem etológus kutatói számítógépes elemzésnek vetették alá közel egy évszázad 85 fajon, 172 szociális csoportban végzett vizsgálati adatait, hogy kiderítsék, a rangsorban elfoglalt hely miként befolyásolja a konfliktus kezelésének a módját. Kiábrándító lehet, de azt találták, hogy a legalapvetőbb stratégiák az agresszióra építenek: harcolni minden alacsonyabb rangú egyeddel; esetleg csak a közvetlen rangsorban alattunk lévőket kordában tartani; vagy folyamatosan zaklatni a jóval lejjebb lévő egyedeket. Meglepő módon még a híresen békés fajokról – mint az amerikai villásszarvú antilopról – is kiderítette az elemzés, hogy alkalmazzák e zaklató módszerek legalább egyikét.

Csodálkozhatunk-e ezek után azon, ha az emberi viselkedésben, így annak egyik legösszetettebb megnyilvánulási formájában: a nyelvhasználatban is tetten érhetők az agresszió különféle formái?

Ha maradunk a szintiszta biológiai válasznál, akkor a fentiek ismeretében

aligha lehetünk meglepve. Amennyiben azonban feltételezzük, hogy az ember képes az állatvilágénál is kifinomultabb kapcsolatrendszer, vagyis megfelelő szabályok és normák alapján működő társadalom kialakítására, akkor már egyáltalán nem magától értetődő, hogy az agressziót, benne a durvaság, a káromkodás, a becsmélés, az átok, a megszégyenítés, a gyűlöletbeszéd stb. nyelvi formáival természetesnek tartsuk.

Nem magától értetődő – azonban igen gyakori jelenség a nyelvi agresszió. Ezért indokolt, hogy Balázs Géza és Dede Éva egy teljes kötetben foglalkoznak azzal a kérdéskörrel, amelyet – ahogyan a bevezetőben olvasható – számtalan tudományág vizsgál részletesen vagy érintőlegesen: a humán etológia, a pszichológia, a művelődéstörténet, a jogtörténet, a büntetőjog, a vallástörténet, a néprajz, a folklorisztika. A nyelvi agresszió megközelítése tehát sokféle tudományág felől lehetséges, így érthető, hogy a szerzők nagy terjedelmet szentelnek az interdiszciplináris megközelítésnek: a szociológiai, történettudományi, jogtörténeti példák s pszichológiai elemzések mintegy koncentrikusan, spirál jelleggel egyre közelebb vezetnek a középponthoz, magának a nyelvi agresszióknak a megértéséhez.

E megértéshez vezető úton fontos és szemléletes – mi tagadás, olvasmányos – állomás a magyar nyelvtörténeti adatokból szemezgető fejezetrészt: érdeklődéssel betűzgethetjük az 1479-es

Dubnicai krónika latin nyelvi környezetében ránk maradt, első írásos káromkodás-nyelvemlékünket, az I. (Nagy) Lajos királyunk vitézeinek torkából a csatamezőn elhangzott s a németeket fenyegető kiáltást.

A kötetben ezután elérkezünk a verbális agresszió leggyakoribb megnyilvánulási formájához: a káromkodás tizenhárom pontból álló jellemzéséhez. Miközben e pontos nyelvi természetrajzot olvassuk, a nem nyelvészutató érdeklődőben végig ott motoszkál a kérdés: vajon a magyar nyelv kétségkívül gazdag káromkodásgyűjteményét megismerve – s azt a könyvben fel nem sorolt példákkal gondolatban még ki is egészítve – e színes palettára nyelvi kincsként vagy elhagyandó teherként tekintünk? A könyv erre nem ad egyértelmű választ, arra azonban felhívja a figyelmet több helyen, több összefüggésben is, hogy a szó, az agresszív verbalitás mennyire veszélyes fegyver, milyen sérelmeket, sebeket képes okozni egyéneknek, közösségeknek, nemzeteknek.

A tizenhárom tézis után konkrét egyedi témák, esettanulmányok, gyűjtések teszik még szemléletesebbé az agresszió és a nyelvhasználat összefüggésrendszerét. Ezek sorából – ha lehet egy recensens ennyire szubjektív: veszprémi születésűként – számomra különösen figyelemre méltó a „jutasi őrmester” kifejezés és fogalomkör elemzése. A Veszprém melletti Jutaspusztán az 1920-as években létesült egy altiszt-

képző iskola, amely a környék életében fontos munkaerő-felnevő központ volt, a magyar királyi hadsereg számára pedig megbízható, alsóbb rendfokozatú hivatásos katonákat képzett. Nyelvi közege valószínűleg sem rosszabb, sem jobb nem lehetett bármelyik másik katonai intézményénél. Mégis valamiért a káromkodó tiszthelyettesről legtöbbször maig a „jutasi őrmester stílus” kifejezés jut az eszébe. Hogy mi lehetett ennek a magyarázata, igazából nem ismert – talán egyfajta, a háború után tudatosan is gerjesztett suttogó propaganda igyekezett így hosszú távra megőrizni az egykori altisztképzőt? Egy biztos: a jutasi katonai képzés megyei értéktárba emelésével az arra illetékesek azt próbálják elérni, hogy ez az igaztalan pejoratív felhang csendesüljön Jutas kapcsán.

De ugyanígy izgalmas olvasmány az agresszió és a humor határvidékén kalandozó három elemzés vagy a nyelvi tabuk és a gyűlöletbeszéd fogalmának értelmezése is.

A szerzők e széles látókörű, sok kérdést megválaszoló s még többet felvető, további gondolkodásra ösztönző kötetben mindvégig remekül ötvözik az olvasmányos, a figyelmet lekötő stílust a tudományos igényességgel.

Gózon Ákos

tudományos és kulturális újságíró,
az Élet és Tudomány főszerkesztője
E-mail: gozon.akos@termvil.hu